

UOT 821.512.162

Nargilə BEHCƏT
Bakı Mühəndislik Universiteti
nargilabehjat@gmail.com

AVROPADAKI İNGİLİSDİLLİ AZƏRBAYCAN ƏDƏBİYYATI

Açar sözlər: mühacirət, Azərbaycan mühacir ədəbiyyatı, Azərbaycan ingilisdilli ədəbiyyatı, poeziya, nəsr

Keywords: migration, Azerbaijani migration literature, English Azerbaijani literature, poetry, prose.

Ключевые слова: эмиграция, азербайджанская эмиграционная литература, англоязычная литература Азербайджана, поэзия, проза

Giriş. “Çətin yollarda” kitabının yazıçısı akademik Bəkir Nəbiyev Tehran, Təbriz, Ankara, İstanbul, Berlin, Paris yollarını keçən Azərbaycan mühacir ədəbiyyatını təsvir edərkən bu adı heç də təsadüfi seçməmişdir. O, bilavasitə XX əsrin əvvəllərində qərrib torpaqlarda vətən həsrəti qoxuyan şeirlər, bioqrafik yazılar, ədəbi mülahizələr nəşr etdirən Əlibəy Hüseynzadə, Əhməd Ağaoğlu, Məhəmməd Əmin Rəsulzadə, Əlimərdan bəy Topçubaşov, Almas İldırım, Məhəmməd Sadiq Aran, Əhməd Qaraca, Hüseyn Camal Yanar kimi öndər sənətkarlarımızın keçdikləri keşməkeşli həyat yollarının təcəssümü olaraq məhz onlardan bəhs edən bu kitabı “Çətin yollarda” adlandırmışdır.

Tarixi yaxın keçmişə əsaslansa da, Azərbaycan mühacir ədəbiyyatının istər yazılanların dili baxımından, istərsə də janr və kəmiyyət etibarilə vətən sərhədlərindən kənarda yurdumuzu, milli-mənəvi dəyərlərimizi, tarixi irsimizi tərənnüm etməsi faktı danılmazdır. Azərbaycan mühacir folklorşünaslığını tədqiq edərək monoqrafiya şəklində əyani vəsait ərsəyə gətirən Fəridə Vəliyeva bu faktı dəstəkləyən fikirləri öz cümlələri ilə belə qeyd etmişdir: “Dünyanın hansı ölkəsində və hansı şəraitində yazılmasından və yaradılmasından asılı olmayaraq Azərbaycan ədibləri, alimləri tərəfindən yazılmış bədii və elmi əsərlər ümummilli ədəbi-elmi irsimizin ayrılmaz tərkib hissəsidir” [8, s.13].

Ümumilikdə Azərbaycan mühacir ədəbiyyatının tədqiqi XX əsrin sonlarından etibarən diqqət mərkəzinə və alimlərimizin tədqiqat obyektinə çevrilmişdir. Qeyd edilməsi vacibdir ki, sovet rejiminin ədəbiyyatımıza təsiri məhz mühacir ədəbiyyatımızın göz önünə gətirilməməsindən yan keçmir. Elə məhz bu səbəbdən mühacir ədəbiyyatımıza qarşı xüsusi qayğı və diqqətin yaranması XX əsrin sonlarına təsadüf edir. Bu qayğının əyani sübutu olaraq 1987-ci il dekabrın 28-də “Vətən” Cəmiyyətinin təsis konfransı keçirilərək yaradılmasını və Rəyasət Heyətinə adı mühacir ədəbiyyatımızın tədqiqatı ilə birbaşa bağlı olan yazıçı, publisist Elçinin sədr seçilməsini görürük. Cəmiyyətin təsis edildiyi dövrdən etibarən onun “Odlar Yurdu” mətbu orqanında müxbir, sonralar redaktor vəzifəsində, bir müddət isə qurumun “Avropa və Amerika ölkələri” şöbəsinin müdiri vəzifəsində çalışmış filologiya elmləri doktoru Abid Tahirli “Vətən” Cəmiyyətinin yaranmasının 30 illiyi münasibətilə yazdığı məqalədə xüsusi olaraq vurğulayır ki, “Xaricdə yaşayan Həmvətənlərlə Mədəni Əlaqə Cəmiyyətinin – “Vətən” Cəmiyyətinin təsis edilməsi zamanın tələbi idi. Cəmiyyətin Sovet İttifaqı Kommunist Partiyası Mərkəzi Komitəsi Siyasi Bürosunun qərarı ilə yaradılması da təsadüfi deyildi. Niyyət bu yolla xalqın

gözündə qayğıkeş görünmək, onun problemlərinə biganə qalmadığını nümayiş etdirmək və bu vəsilə ilə də kükrəməkdə olan qəzəb dalğasının qarşısını almaq idi” [7].

Təxminən iyirmi ildən çoxdur ki, Azərbaycan mühacir ədəbiyyatı üzrə səriştəli bir şəkildə tədqiqat aparan və eyni zamanda “XX əsr Azərbaycan mühacirət ədəbiyyatı (türkdilli nümunələr əsasında)” mövzusunda elmlər doktorluğu dissertasiyasını müdafiə etmiş ədəbiyyatşünas alim Nikpur Cabbarlı yenə Azərbaycan mühacir ədəbiyyatımızın araşdırılmasında böyük töhfələri olan müstəsna yazıçımız Elçin haqqında və onun Azərbaycan mühacirətşünaslığının problemlərinə yanaşması barədə qələmə aldığı “Elçin və Azərbaycan mühacirətşünaslığının problemləri” məqaləsində belə qeyd edir: “Biz milli mühacirətşünaslığımızın banisi rolunda Mirzə Bala Məmmədşadənini görürük. Belə ki, onun mühacirət tariximizə dair bir sıra məqalələri, xüsusilə “Milli Azərbaycan hərəkatı” adlı dəyərli araşdırmasının “Mühacirətdə “Müsavət və Müsavatın Yeni proqram əsasları” fəsiləri buna əsas verir” [1].

Yenə həmin məqalədə N.Cabbarlı vurğulayır ki, “Əgər milli mühacirətşünaslığımızın təşəkkül mərhələsi M.B.Məmmədşadəninin adı və fəaliyyəti ilə bağlıdırsa, sözügedən yeni mərhələsi, heç şübhəsiz, ilk növbədə Elçinin, onun rəhbəri olduğu “Vətən” Cəmiyyətinin və bu cəmiyyətin mətbu orqanı “Odlar Yurdu” qəzetinin adı və fəaliyyəti ilə səciyyələnir” [1].

Bir halda ki mühacirətşünaslığımızın tədqiqini Elçinin fəaliyyəti ilə birbaşa əlaqələndiririk, o vaxt onun xronoloji sisteminə nəzər salmaq yerinə düşər. Nikpur Cabbarlı yazır ki, Elçinin qənaətinə, Azərbaycan mühacirətini şərti olaraq dörd nəslə ayırmaq olar [2]:

- 1) XIX əsrin sonlarında – XX əsrin əvvəllərində mühacirət edənlər.
- 2) Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin süqutundan sonra mühacirət edənlər.
- 3) İkinci Dünya müharibəsindən sonra stalinizmin qorxusundan vətənə qayıda bilməyənlər.
- 4) Əsas etibarilə Cənubi Azərbaycandan mühacirət edənlər.

Mühacirət ədəbiyyatımızın nümunələrini bir-birindən fərqləndirən cəhət yalnızca onların dörd müxtəlif mühacirət dövründə yazılması deyil, həmçinin hansı dildə qələmə alınmasıdır. Elçinin bölgüsündə sonuncu dövrü ilk üçündən başlıca fərqləndirən amil elə məhz dil məsələsidir. Əsasən azadlıq, birlik arzusu ilə yanıb tutuşan və şah zülmündən təngə gəlmiş həmvətənlərimizin Amerika, Kanada və bir sıra Avropa ölkələrinə mühacirəti bir tərəfdən də ingilisdilli Azərbaycan ədəbiyyatının yaranmasına təməl başlanğıc oldu. Belə ki, ingilisdilli Azərbaycan ədəbiyyatının ərəşəyə gəlməsində Şimali Azərbaycandan istər Avropa ölkələrinə, istərsə də Amerika, Kanadanın müxtəlif şəhərlərinə təhsil və başqa sosial-ictimai, siyasi səbəblərdən ötrü gedən həmvətənlərimizin töhfələri olsa da, yenə həmin ədəbiyyatımızın təməl daşlarının qoyulmasında bilavasitə İran azərbaycanlılarımızın təqdirəlayiq rolu olmuşdur. Əfsuslar olsun ki, onların bir neçəsi haqqında məlumat bir və ya iki məqaləylə kifayətləndirilmiş, bir çoxunun isə adı və yazıları yerli oxucuya tamamilə yaddır.

Hazırda aparılan tədqiqat prosesini əsas götürsək, ingilis dilində yazıb-yaradan azərbaycanlıları coğrafi olaraq əsas iki hissəyə ayırmaq qəbul olunandır: 1) Amerika və Kanadada yaşayanlar, 2) Avropanın ingilisdilli ölkələrində yaşayanlar. Birinci bölgünün əsas predmeti olaraq Kanadada yaşayan və yazıları dünyanın bir neçə

dilinə çevrilən, ingilis dilində onlarla kitab müəllifi Rıza Bərəhaninin, A.Bakıxanov, M.Ə.Sabir, Mir Cəlal haqqında çoxsaylı məqalələrin müəllifi Həsən Cavadinin, “İran və müxtəlifliyin çətinliyi: İslami mühafizəkarlıq, Aryanist irqi ayrı-seçkilik və demokratik mübarizələr” kitabının müəllifi Əlirıza Əsgərzadənin, Amerikanın Vaşinqton Universitetində müqayisəli ədəbiyyat ixtisası üzrə professor vəzifəsində çalışan, “Müasir Azərbaycan ədəbiyyatı: Əli Möcüzün poeziyasında kimlik, gender və siyasət”, “Müstəmləkədən azad olan beyinlər: İran kimi bilinən tanınmayan bir ərazinin tanınması” kitablarının müəllifi Hadi Sultan Qurayinin, Kanadanın Qərb Universitetində dilçi müəllim vəzifəsində çalışan və ingilis dilində şeirlər yazan Venera Süleymanovanın, Kanadada yaşayan, Toronto Universitetində dərs keçən və bir sıra məqalələrin müəllifi alim Nazilə İsgəndərovanın adlarını çəkmək lap yerinə düşər.

İkinci bölgüyə nəzər salsaq, burada istər akademik mühitdə püxtələşən, elmi tədqiqatlar nəticəsində ərsəyə gələn ingilis dilində məqalə, monoqrafiya, kitab, şeir, nəsr yazılarını, istərsə də ədəbiyyata olan xüsusi maraq əsasında yazılan şeir və hekayələrin mövcudluğunu görə bilərik. Bu tədqiqat həmin həmvətənlərimizin həyatı və bilavasitə yazıları barədə müfəssəl məlumatın oxucuya çatdırılmasını əsas götürmüşdür.

Qulamrza Səbri Təbrizi və yaradıcılığı. İngilisdilli Azərbaycan ədəbiyyatının Avropada təcəssüm simasında ilk olaraq professor Qulamrza Səbri Təbrizini vurğulamaq lazım gəlir. Çünki o, ömrünün ən gənc vaxtlarında ailəsindən, doğulduğu və iyirmi beş il yaşadığı doğma yurdundan ayrılıb iqlimi, dini, dili, mədəniyyəti öyrəşdiyi mühitinə tamamilə yad olan diyara gedərkən ruhunda ancaq azərbaycançılıq ideyasını yaşatmışdı.

Professor Qulamrza Səbri Təbrizi soyadında hifz elətdirdiyi doğma şəhəri Təbrizdə 1934-cü ildə anadan olmuşdur. O, həyatı haqqında geniş məlumatı on il ərzində yazıb tamamladığı və elə ingilis dilində nəşr etdirdiyi “İran: Bir uşağın hekayəsi, bir adamın təcrübəsi” (1989) avtobioqrafik kitabında əks etdirmişdi. Kitabda alimin anadan olması, Təbrizdə keçirdiyi illər, Cənubi Azərbaycanın adət-ənənələri, ədəbiyyatı, tarixi, dövrü haqqında təfəssilatlı məlumatlar oxucunun görüşünə təqdim edilmişdir. Bu kitabla yanaşı alimin ingilis dilində yazdığı və akademik yaradıcılığına töhfə verən başqa bir kitabı isə ingilis romantik dövr ədəbiyyatı şairi Uilyam Bleyk haqqındadır. Qeyd-şərtsiz demək olar ki, alimin Uilyam Bleyk haqqında apardığı sanballı tədqiqatın bəhrəsi olaraq 1973-cü ildə nəşr etdirdiyi “Uilyam Bleykin cənnəti və cəhənnəmi” adlı kitab özünəməxsus rəsm əsərləri, bədii yazıları və şeiriyatı ilə ingilis ədəbiyyatında bir müddət donuqluq dövrü yaşayan ingilis romantik dövr şairi Uilyamın yaradıcılığına sanki Şərqdən doğan bir günəş kimi yenidən parlaqlıq vermişdir.

Təbriz Universitetində bakalavr ixtisasını ingilis dili və ədəbiyyatı müəllimliyi ixtisası üzrə tamamladıqdan sonra 1959-cu ildə Böyük Britaniyaya gedərək təhsilini orada davam etdirən alimin hər zaman qəlbi ayrıldığı doğma yurdundan həsrəti ilə döyünmüşdür. O, “Mənim iki dünyam” (Bakı, 1997) kitabında yazır ki, “gecə və gündüz işləyir, min bir əziyyətlə fərqli işlərdə çalışır, zəhmətə qatlaşırdım, amma soy ismimi Qərbi Avropada hansısa xeyriyyə cəmiyyətinə qeyd elətdirməyi özümə rəva bilmirdim” [5]. Əlbəttə ki, bu sözlər alimin milli-etnik dəyərlərə duyduğu hörmətin, özlüyündə daşdığı patriotik qürurun əlamətlərindən başqa nəşə deyildir. O bu hisslərini Edinburq Universitetində çalışarkən Şərq mədəniyyəti və tarixindən mühazirələr oxuduğu zamanlarda da həssaslıqla qoruyub saxlamışdır.

Qulamrza Səbri Təbrizi haqqında ilk geniş tədqiqat 2002-ci ildə Teyyub Mənsimoğlu tərəfindən aparılmış, məlumatlar “Şirvannəşr” nəşriyyat evində “Qulamrza Səbri Təbrizi” adlı kitabda toplanaraq dərc edilmişdir. Bu, Azərbaycan dilində nəşr olunan elə bir kitabdır ki, həm doğma dildə, həm də ingilis dilində yazıb-yaratmış, hələ gənc dövrlərini yaşayan ingilisdilli Azərbaycan ədəbiyyatının formalaşmasına töhhə vermiş, azərbaycançılıq, millətçilik ənənələrini qürurla mühafizə etmiş, Qərbi və Şərqi özündə çağlaşdıran incə ruhlu alim Səbri Təbrizini, onun yaşadığı həyatı, çəkdiyi zəhməti, yazdığı qələmi, apardığı mübarizəni milli oxucuya çatdırsın. “Otuz ildir ki, mən dünyanı hüriyyət axtarışı ilə gəzib dolaşıram. “Qumları ləldi, torpağı mərcan, Həmişə yaşa, Azərbaycan!”, “Biz millətçilik eləmirik, milli ləyaqətimizi qoruyub saxlayırıq. Azərbaycan İranın başıdır” [5] deyən ədibi gərək elə Azərbaycan oxucusu da başının üstündə saxlasın.

Azərbaycan mühacir ədəbiyyatı haqqında uzunmüddətli tədqiqat aparan görkəmli alim Vəqif Sultanlı “Azərbaycan mühacir ədəbiyyatı” (Bakı, “Şirvannəşr”, 1998) kitabında qeyd edir ki, “Azərbaycan mühacir ədəbiyyatını yaradanların taleyi qəribliyin əbədi möhnəti içərisində keçmiş, onlar doğulub boya-başa çatdıqları, fəqət tərək etməyə məcbur olduqları vətənə bir daha qayıda bilməmişlər” [6, s.9]. İstisna olaraq Cənubi Azərbaycan torpaqlarından hüriyyət axtarışı ilə ayrılan Qulamrza Səbri Təbrizi ömrünün ən müdrik yaşlarında içində olduğu vətən həsrətinin rahatlığını elə doğma yurdunda hiss edəcəyi ümidiylə Şimali Azərbaycana qayıdır və Şərqlə Qərbi qovuşduran Bakı şəhərində doğmaları ilə birlikdə ömür sürür.

Ədəbiyyat bizim özümüzü ifadə mexanizmidir. Bəzi insanların həyat tərz, bəzilərinin məsləki, bəzilərinin akademik fəaliyyəti, bəzilərinin isə istirahətidir. İnsanların nə üçün ədəbi əsərlər oxuması və ya fikirlərini ədəbi yazı nümunələri ilə ifadə etməsi hər bir dövrdə müzakirə mövzusu olmuşdur. Bununla bağlı tədqiqatlar aparılmış, sağlam arqumentlər irəli sürülmüşdür. Təsədüfi deyildir ki, bəzən dəqiq elm sahələri ilə məşğul olan və ya heç elm sahəsində fəaliyyəti olmayan bir kəslər çox satılan kitabların, zövqlə oxunulan şeirlərin müəllifi olurlar. Bu fikri dəstəkləmək üçün əlahiddə məşhurluq və dünya üzrə yüksək miqdarda ticari qazanc əldə etmiş “Herri Potter” adlı fantastik romanlar seriyasının müəllifi Coan Ketlin Roulinqi misal göstərmək olar. Qeyri-hökumət təşkilatlarının birində tərcüməçi katib kimi çalışan hazırkı yazıçı ona dünya şöhrəti və Hüqo mükafatı (2001) qazandıran romanlar seriyasını yazmaq ideyasını və romanın əsas hekayəsinin süjet xəttini Mançestrdən Londona gedərkən (1990) qatarın təxirə salınması zamanı formalaşdırmışdır [14]. Başqa bir misalda isə biz şahid oluruq ki, gözlənilməz sonluqlarla bitən qısa hekayələri ilə oxucularının maraq və rəğbətini qazanan O’Henri təxəllüslü görkəmli amerikan yazıçısı Uilyam Sidney Poter əcazı olaraq çalışmış, sonralar isə ədəbiyyata olan məhəbbətini və ilk əvvəllər qısa şəkildə qələmə aldığı skeçlərdə ədəbi istedadını kəşf edərək çox sayda qısa hekayə yazmış, hekayələrində ingilis dilində yeni sözlər istifadə etmiş, struktur ironiya bədii təsvir vasitəsini məharətlə hekayələrinin süjet xəttinə tətbiq etmişdir [15].

Daha başqa bir misalda isə miskin həyatı, dərin filosofik şəiriyyəti ilə ingilis romantik dövrü ədəbiyyatında iz qoyan şair Con Kits iyirmi altı illik həyatında yaşayışını təmin etməkdən ötrü fərqli işlərdə çalışmış, gələcəkdə həkim ola biləcəyi hədəfi ilə tibb kollecinə daxil olsa da, yazdığı şeirlərdən onun ədəbiyyata qarşı marağını və fitri istedadını aydın şəkildə sezə bilirik [16]. Burada diqqət çəkmək istədiyimiz əsas məsələ ədəbiyyatın həyatımıza olan təsiri və yenə də ədəbiyyatın həyatımızda tutduğu yerdir. Amerikanın sabiq prezidenti Bill Klinton söyləyir ki,

“Uşaqlardan təxəyyül edə bilməyəcəyi bir həyatı yaşamaqlarını gözləyə bilmərik”. Ədəbiyyat isə təxəyyülün inkişafına təsir edəcək başlıca amillərdəndir. Ədəbiyyatşünas alim Tim Qillespi “Ədəbiyyat niyə əhəmiyyət kəsb edir?” adlı məqaləsində apardığı tədqiqatın nəticəsi olaraq qeyd edir ki, ədəbiyyat empatiya (özünü başqasının yerinə qoya bilmə, başqasını anlama) və təxəyyülün formalaşmasına və inkişafına birbaşa təsir edir [3].

Fuad Ələkbərov və şeirləri. Yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, ədəbiyyatsevər insanların fərqli sahələrdə çalışmalarından aslı olmayaraq düşüncələrini, hiss və duyğularını ədəbi yazılar vasitəsilə ifadə etdiklərini görə bilirik. İngilis dilində yazan, Şotlandiyanın Qlazqo şəhərində yaşayan siyasi şərhçi, fotojurnalist, fotoqraf azərbaycanlı Fuad Ələkbərovun incəsənətə duyduğu marağı ədəbiyyatda da hiss edə bilirik. O, 1988-ci ildə Bakı şəhərində anadan olmuş, sonradan Şotlandiyaya köçmüşdür. Qlazqo Kaledonian Universitetində idarəetmə və texnologiya ixtisası üzrə bakalavr təhsili almışdır. 2014-cü ildə Şotlandiya azadlıq referendumu çərçivəsində sosial-siyasi fəallığa başlamış, 2015-ci ildə Qlazqo, London, Berlin, Aberdin, Afina və Barselona şəhərlərindən iki milyon insanın qatıldığı “Avropa Suriyanı görür” adlı kampaniya başlatmışdır. Kampaniyanın məqsədi insanlarda avropalı mühacir böhranı haqqında şüur formalaşdırmaq idi. Bununla yanaşı o, Şotlandiyanın Xocalı soyqırımını tanımasında fəal iştirak etmişdir. 2017-ci ildən bəri Şotlandiya Parlamentində irqi bərabərlik üzrə partiya qrupunun üzvüdür. 2017-ci ildə həmçinin Şərqi London Unuversiteti tərəfindən “Noon” mükafatı ilə təltif edilmişdir [9].

Fuad Ələkbərov sosial-siyasi fəaliyyətlərlə yanaşı, maraq sahəsi olan fotoqraflığa da xüsusi diqqət ayırır. 2019-cu ilin iyul ayında Baku-magazine.com onlayn dərgisində dərc olunan müsahibəsində söyləyir ki, “mən incəsənətimi əsaslı şəkildə dəyişdirmək üçün həyatımı dəyişməyi seçmişəm” [10]. Şəkil çəkməyə olan həvəsi onun yeni məkanlar kəşf etməsiylə yanaşı, yeni həyatlar, insanlar tanımasına da səbəb olmuşdur. İncəsənətə olan meyli onu öz fikirlərini ritmik cümlələr şəklində yazmağa sövq etmişdir. Özünü həvəskar şair hesab edən Fuadın yazdığı şeirlər mahiyyət etibarilə sevgi, siyasi, sosial, dini səciyyə daşıyan mövzuları əhatə edir. “The Glasgow Effect” (Qlazqo Effekti) adlı şeirində yaşadığı şəhərin sosial vəziyyətini, ab-havasını tərənnüm etmiş, insanların bir-birinə münasibətini göz önünə gətirərək bir çoxlarının Tanrının varlığını sorguladığını qələmə alaraq qlobal sosial-dini mövzuya toxunmuşdur:

Walking through Glasgow in a black cargo
Like Neo moving through Zion
Heavy rain...
So I took subway gently
To the place called Govan
Pain in my eyes, I'm mentally scarred,
People hit hard, streets covered in blood.
Benefit cuts, so many did drugs,
Many kept asking: Where is God? [F.Alakbarov, Glasgow, 12.05.16]

Şeirdə Qlazqonun küçələrini Neonun Zionda hərəkət etdiyi kimi qara karqoda gəzən müəllif yağışın başlaması ilə Govan adlı yerə getmək üçün qatara minir. Həmin səyahətində küçələrdə rastlaşdığı, narkotik istifadə etmiş, içkili insanların bir-

biri ilə kobud rəftarına şahid olduğunu, küçələrin sanki yağışla deyil, qanla yuyulduğunu təsvir etmişdir. Şeirin sonuncu misrasında isə bu qədər amansız davranışlar qarşısında çoxlarının Tanrının var olub-olmamasını açıqca sorguladığını yazmışdır.

Ola bilər ki, müəllif şeirdə təsvir etdiyi insanların timsalında özünü maraqlandıran sualı ritorik sual şəklində vurğulamışdır. Sanki “many kept asking” (çoxları soruşur) ifadəsində “many (çoxları)” sözünün arxa planında elə məhz gizli bir “I (mən)” hissəciyi dayanır. Bəlkə də o, Tanrının varlığını sorguladığı şeirinə sonradan yazdığı “Broken digit” şeirini cavab olaraq qələmə almışdır:

God is love
And love has no limits
But I'm broken digit
Because numbers are infinite [F.Alakbarov, Glasgow, 17.10.17].

Fuad yuxarıdakı dörd misrası ilə əvvəlki şeirinin qəhrəmanlarının ritorik sualına iti cavab olaraq söyləməyə çalışmışdır ki, Tanrı sevgidir. Elə bir sevgidir ki, limiti, çərçivəsi yoxdur. Sonsuz rəqəmlərin olduğu bir yerdə isə o özünü “broken digit” adlandıraraq sanki ulu Tanrının əzəməti qarşısında özünün acizliyini birmənalı şəkildə ifadə etmişdir.

Yenə ilahi qüvvənin varlığını sorguladığı “Tree of Life” (“Həyat ağacı”) adlı başqa bir şeirində isə ölümdən sonra həyatın olub-olmadığını, öləndən sonra özünün cəhənnəmə gedəcəyini, yoxsa ruhunun səmalara yüksələcəyini (burada müəllif cəhənnəmin əksi olaraq cənnət timsalında mavi səmaları nəzərdə tutmuşdur) soruşsa da, ölümündən sonra sonsuz xoşbəxtliyə qovuşacağından əminlik hiss etdiyini söyləyir:

Where will I go, after when I die?
Straight to the hell? Or I will reach the sky?
I'm just a simple guy....
Who wonders how is the reatures like,
So come look for me
In the afterlife [Fuad Alakbarov, Glasgow, 03.08.16].

Dini mövzulardan başqa biz Fuadın öz qələmini sevgi və siyasi mövzuları ehtiva edən şeirlərdə də sınağına şahid oluruq. Əlbəttə ki, bir müəllifə şeir yazarkən keçirdiyi hisslərlə yanaşı, ətrafdan aldığı enerji, insanların emosiyası və onu əhatə edən mühiti səciyyələndirən xüsusiyyətlər də təsir edir. Məsələn, Azərbaycanda doğulub yaşayan bir şair sevdiyi qıza həsr etdiyi şeirdə onu kürən saçlı, qaraqaşlı, qaragözlü təsvir edərkən həmçinin qarşılaşdığı situasiya ənənəvi keyfiyyətləri ilə seçilmiş olacaq. Yəni şair sevgi şeiri belə, qadına mədhiyyə, təhkiyə belə yazsa, həmin şeirdə xalqın mədəniyyəti, öyrətilən ənənələri təsvir vasitələri ilə tərənnüm ediləcəkdir.

Fuad “The Green Eyed Girl” (“Yaşıl Gözlü Qız”) şeirində məyus, miskin halda öz düşüncələrinə qərq olan Avropa irqinə mənsub yaşıl gözlərlə səciyyələndirdiyi bir qızın təhkiyəsi ilə yazmışdır:

Come along, I'll show you a place
Where the devils dance, and the demons race,
With their deadly crime and mortal time
Painkillers are drunk with wine.

Şeirin ilk bəndində müəllif iblislərin rəqs elədiyi, cinayətləri, ölüm qoxuyan davranışlarına görə bir-biri ilə yarışan şeytanların olduğu, sakitləşdirici ağrıkəsicilərin şərəbdən sərxoş olduğu qaranlıq, dəhşət dolu bir yerdən bəhs edir.

The green eyed girl with tangled hair
Her heart is broken beyond repair
Her face is blank, her eyes are dead
And voices scream inside her head

She is feeling blue, she is feeling down,
Her pretty smile, a perfect frown,
Her broken dreams, a blackened road,
Mixed with words, like a messed up code.

[F.Alakbarov, Glasgow, 06.03.2011]

Növbəti misralarda isə həmin qaranlıq məkanda qəlbi təmir edilə bilməyəcək dərəcədə qırılmış, bənizi solğun, gözləri yorğun, saçları hörümçək torunun ipləri kimi özlüyündə qarışıq, beyninin içində çınlayan səslərdən tənə gəlmiş miskin, fəqət xoş simalı yaşıl gözlü qız təcəssüm edilmişdir. Müəllif bu obrazla xəyalları puça çıxan, qaranlıq yollarda, qarışıq düşüncələrdə kimliyini qeyb edən, bir vaxtlar isə gözəl gülüştü, xoş simalı qadınların həyat cizgisini canlandırırmışdır.

Fuadın ingilis dilində yazdığı şeirlərdən bir neçəsi isə əsasən yapon ədəbiyyatında geniş yayılan və bilinən hokku (haiku) janrındadır. Bu janr yerli ədəbiyyatımızda müasir dövrdə bəzi həvəskar söz ərbabları tərəfindən istifadə olunsada, tam olaraq formalaşmamışdır. Janr mahiyyət etibarilə üç cümlədən, birinci və üçüncü cümlədə beş heca, ikinci cümlədə isə yeddi heca olmaqla cəmi on yeddi hecadan ibarət olur, əsasən isə təbiət haqqında yazılır [13]. Ənənəvi hokkudan fərqli olaraq, postmodern hokkularda heca sayı gözlənilməyə də bilər.

A desert fox
Sharing his raindrops—
With the desert

[Oasis, Fuad Alakbarov, Glasgow, 19.11.14]

Down between the walls
Where the iron laws insist
The dusky voices echo

[Prison Blues, Fuad Alakbarov, Glasgow, 19.11.14]

Fuadın ingilis dilində yazdığı şeirlərlə yanaşı, Azərbaycan dilində də şeirləri vardır. O, müsahibəsində özünü heç vaxt şair adlandırmamış, sadəcə özünəməxsus mini poeziyasının olduğunu, şeirin onun ifadə tərzisi olduğunu təvazökarlıqla dilə gətirmişdir.

Rauf Xəlilov. “Sidrinin Əfsanəsi”. İngilisdilli Azərbaycan ədəbiyyatının formalaşmasında töhfəsi olanlardan biri də İngiltərədə yaşayan, “Mergul” Hüquq şirkətinin rəhbəri, eyni zamanda ədəbiyyat, incəsənət, şahmat, musiqi həvəskarı hüquqşünas-vəkil Rauf Xəlilovdur. Türkiyə mətbu orqanında çıxan xəbər ondan “zor davaların güclü avukatı” (“ən çətin məhkəmələri udan vəkil”) [11] kimi bəhs edir. Rauf Xəlilov hüquq sahəsində İngiltərə təhsillidir, 2011-ci ildə vəkil dərəcəsini almış, həmin vaxtdan çoxsaylı məhkəmələrdə iştirak etmiş və uğurlara imza atmışdır. “Mergul” Hüquq şirkətinin qurucusu və rəhbəridir, evlidir, bir qızı və bir oğlu var. Ədəbiyyata marağı və qayğıkeş valideyn olması onda uşaqlar üçün nağıl kitabı yazmaq istəyi yaradıb. O, bu istəyini 2019-cu ildə “The Legend of Sidri” (“Sidrinin əfsanəsi”) adlı nağıl kitabını nəşr etdirərək gerçəkləşdirib.

Nağıl mistik krallıqda anası və atası ilə xoşbəxt yaşayan Sidrinin, ancaq bu xoşbəxtliyi pozmaq istəyən pisiyyətli, bədləkər sehrbaz Xekarayın şeytani sehləri haqqındadır. Müəllif hekayədə parçalanan ailəsini yenidən tapmağa çalışan Sidrinin başına gələn macəralar əsasında dostluq, mərdlik, ailə birliyi, mərhəmət, sevgi və hörmət məfhumlarını əks etdirmişdir. Ümumilikdə on beş fəsildə təcəssüm olunan qısa hekayələr mövzu olaraq bir-biri ilə əlaqəlidir. Hər birində Sidrinin başına gələn hadisələr və onun bu hadisələr nəticəsində qazandığı dostluqlar, göstərdiyi şücaətlə düşmənlərini məğlub etməsi təsvir olunmuşdur:

Fantasies waiting at the gate
Deep dreams are coming, the hour is late.
Enticing you to a land of flowers.
Your very own fairy tales with magic powers [4, s.7]
 (“Legend of Sidri”, atası Sarafın Sidri üçün söylədiyi layla)

Hekayənin ingilis dilində yazılmasına və orada Qərb mədəniyyətinə məxsus simvolların təsvir olunmasına baxmayaraq, hadisələrin gedişində Azərbaycan ədəbiyyatına və mədəniyyətinə xas xüsusiyyətlərin təcəssüm olunduğuna şahid oluruq. Buna kitabda, Azərbaycan xalq dastanlarında olduğu kimi, hadisələr arasında mövzu ilə əlaqəli qısa şeirlərin, laylaların yazılmasını və ya “Müdrilik axtarışında” bölməsində ağacların barsız, insanların məyus olduğu bir diyarda yenidən xoşbəxtliyin, müdrikliyin yaranması üçün sehrli iksirin hazırlanmasının qırx gün qırx gecə çəkməsini misal göstərmək olar. Şifahi xalq ədəbiyyatımızda tez-tez rastlanılan bu müddət heç də təsadüfi seçilməmişdir. Bununla yanaşı, kitab uşaqlar üçün nəzərdə tutulduğundan hadisələr xüsusi şəkillərlə, eskizlərlə təsvir olunmuşdur. “Ötən günlərə mədhiyyə” bölməsində Sidri və dostuna gecələmək üçün kömək edən yaşlı qadın şəkildə Azərbaycan milli libasında təsvir olunmuşdur. Bu nüanslardan aydın olur ki, ingilis dilində yazılmasına və ingilisdilli uşaq ədəbiyyatına xitab etməsinə baxmayaraq, müəllif kitabda milli təfəkkürü və ornamentləri hörmətlə qoruyub saxlamağa çalışmışdır.

She is my beauty, she is my dove.
Without her I know not joy and love.
I asked for her hand but her father denounced me.
He won't let his daughter marry a nobody [4, s.23].
 (“Legend of Sidri”, “The Dancing Count” bölməsində skripkaçının Sidriyə yaxınlaşaraq oxuduğu nəğmə)

“Mən düşüncələri və emosiyaları incəsənətə dönüştürməyi və insanları incəsənət vasitəsilə dərk etməyə təşviq etməyi sevirəm” [12] deyən müəllif öz müsahibəsində həmçinin ədalətsizliyə qarşı çıxan, ehtiyacı olan insanlara kömək edən, mənfur insanlarla mübarizə aparan, igid, mərhəmətli qəhrəman obrazında yaratdığı Sidri xarakterinə qarşı xüsusi simpatiya duyduğunu söyləyir. O, sanki bu xarakteri cəmiyyətdə görmək istədiyi müsbət keyfiyyətlər daşıyan insanların rol-modeli olaraq yaratmışdır. Həmçinin müəllif Rauf Xəlilovun uşaqlara mənəvi keyfiyyətlər aşılardan “The Legend of Sidri” kitabının satışından əldə olunan qazancı həm Birləşmiş Krallıqda, həm də Azərbaycanda ehtiyac içində yaşayan kimsəsiz uşaqlara ianə etməsi təşəbbüsü təqdirəlayiqdir.

Nəticə. Yuxarıda qeyd olunan mülahizələrdən belə qənaətə gəlmək olar ki, Azərbaycanın coğrafiyasından kənarda, doğma dilə tamamilə yad dildə təşəkkül tapmış və hələlik formalaşma yolu keçən Avropadakı ingilisdilli Azərbaycan ədəbiyyatı həm nəzm, həm də nəsr janrlarında yazılması ilə yanaşı, mövzu baxımından da rəngarəngdir. Eyni zamanda, bəhs olunan ədəbiyyat fərqli kontekstlər ehtiva etməsindən və ingilis dilində yazılmasından asılı olmayaraq mühacir Azərbaycan ədəbiyyatının tərkib hissəsidir və Azərbaycanı onun həddləri xaricində də təmsil edir.

İSTİFADƏ EDİLMİŞ ƏDƏBİYYAT:

1. Cabbarlı N. Elçin və Azərbaycan mühacirətşünaslığının problemləri. // “525-ci qəzet”, 2014, s. 20-21
2. Cabbarlı N. İran İslam inqilabından sonrakı mühacirət. // “Odlar Yurdu” qəzeti, noyabr, 1991, № 21
3. Gillespie, T. Why Literature Matters. The English Journal, National Council of Teachers of English, 1994, pp. 16-21
4. Khalilov, R. Legend of Sidri. UK, 2019, 50 p.
5. Səbri Təbrizi Q.R. Mənim iki dünyam. Bakı: “Səda”, 1997, 110 s.
6. Sultanlı V. Azərbaycan mühacir ədəbiyyatı. Bakı: “Şirvanəşr”, 1998, 158 s.
7. Tahirli A. Vətən sevgisindən doğan “Vətən” Cəmiyyəti. “Xalq qəzeti”, 2017, s. 5
8. Vəliyeva F. Azərbaycan Mühacirət Folklorşünaslığı. Bakı: “Qartalnəşr”, 2009, 175 s.
9. <https://www.glasgowfuad.com>
10. <https://baku-magazine.com/art/fuad-alakbarov-when-east-meets-west/>
11. <https://mergullaw.wordpress.com/2014/03/31/rauf-khalilov-branch-manager-of-mergul-law-is-interviewed/>
12. <https://daydreamersthoughts.co.uk/author-interview-rauf-khalilov/>
13. <https://literaryterms.net/haiku/>
14. <https://www.jkrowling.com/>
15. <https://www.britannica.com/biography/O-Henry>
16. <https://www.poetryfoundation.org/poets/john-keats>

Nargila Behjat

English-Azerbaijani literature in Europe

S u m m a r y

The article is dedicated to the research of the creativity of Azerbaijanis who live in Europe and regularly write literary works in English. Since the topic of the article is related to Azerbaijani Migration Literature, the introduction of the article deals with the emergence, formation and the peculiarities of Azerbaijani Migration literature. The article touches upon the works by scholars who conducted the research in Azerbaijani Migration literature. Additionally, mentioning literary works which were written by Azerbaijanis and have never been carried out in former research denotes novelty and actuality of this article.

The article covers dynamic analysis of professor Gholam-Reza Sabri Tabrizi's (born in Tabriz, studied and lived in England) creativity and biography, a photojournalist and photographer Fuad Alakbarov's (born in Baku, studied and lives in Scotland) poetry in English and CEO of Mergul Law Company, lawyer Rauf Khalilov's book "The Legend of Sidri".

Наргиля Бехджат

Англоязычная азербайджанская литература в Европе

Р е з ю м е

Статья посвящена исследованию творчества азербайджанцев, которые живут в Европе и регулярно пишут литературные произведения на английском языке. Так как тема статьи связана с эмиграционной литературой Азербайджана, в статье представлены вопросы появления, формирования и особенностей азербайджанской эмиграционной литературы. Несмотря на то, что в исследовании участвует ряд ученых, занимающихся азербайджанской эмигрантской литературой, статья свидетельствует о новизне и актуальности проблемы в изучении англоязычных азербайджанцев, проживающих в Европе, которые не стали объектом исследования в предыдущих запросах.

В статье рассказывается о жизни и творчестве профессора Гулам Рза Сабри Табризи, родившегося в Тебризе и жившего там в течение долгого времени после обучения в Англии, о стихах Фуада Алекперова, англичанина, поэта, фотографа и фотожурналиста, проживающего в Шотландии. Динамический анализ и интерпретация легендарной книги «Легенда Сидри», изданной на английском языке Рауфом Халиловым, юристом, который получил образование и живет там, публикуется на английском языке.